УДК 81.255

Гордієнко Н. М.,
викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1 Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського»
Михайленко А. В.,
викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1 Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського»

ТИПОЛОГІЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЯК ЗАСОБУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація. Статтю присвячено аналізу типологій такої лексико-граматичної перекладацької трансформації як компенсація, завдяки якій з'являється можливість найбільш рівноцінної передачі змісту оригіналу. У статті задля наочної ілюстрації наводиться загальна таблиця наявних типів даного прийому. За допомогою зіставно-порівняльного аналізу текстів оригіналу та перекладу проілюстроване використання компенсації на прикладі перекладу українською мовою роману Льюїса Керролла «Аліса у країні чудес».

Ключові слова: компенсація, еквівалентність перекладу, адекватний переклад, прагматична адаптація перекладу.

Постановка проблеми. Значення перекладу в історії людської культури – величезне, але незаперечним є той факт, що міжмовна трансформація є надзвичайно складним явищем, оскільки у процесі перекладу відбувається не тільки зіставлення різних мовних систем, а й зіткнення різних культур. Завдання художнього перекладу полягає не тільки у передачі змісту, а і у створенні образу. У зв'язку з цим доцільно розглянути такий засіб лексико-граматичних перекладацьких трансформацій як компенсація, завдяки якому втрати, пов'язані з неможливістю передати у повному обсязі функціональне навантаження одиниць оригіналу, можуть відтворюватися у мові перекладу, що надає можливість більш рівноцінної передачі змісту оригіналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід звернути увагу на те, що аналіз останніх досліджень показав, що така перекладацька трансформація як компенсація (завдяки якій саме і досягається адекватний переклад!) не має достатнього висвітлення у лінгвістичній літературі, попри її значення при перекладі художньої літератури. Необхідно підкреслити, що єдиної типології прийому компенсації у теорії перекладу не існує.

Мета статті. Враховуючи той факт, що у працях, присвячених питанням теорії перекладу відсутня системна розробка цієї перекладацької трансформації, була зроблена спроба розглянути різні погляди перекладознавців на застосування компенсації та проілюструвати її різні типи за допомогою зіставно-порівняльного аналізу текстів оригіналу та перекладу.

Виклад основного матеріалу. Компенсацією називається такий спосіб перекладу, при якому елементи змісту оригіналу, що були втрачені при перекладі, передаються у тексті якимось іншим засобом, причому необов'язково у тому ж самому місці тексту, що і в оригіналі [3, с. 166]. У працях з теорії перекладу ми знайшли декілька типологій даного прийому. Так, на думку М. В. Якименка, у перекладацькій практиці використовуються два види компенсації. *Компенсація аналогічним прийомом (повна компенсація)* використовується в іншому місці перекладу щодо позиції мовної одиниці в оригіналі і у найбільш повній мірі забезпечує еквівалентність перекладу. *Компенсація іншими прийомами (часткова компенсація)* частіше використовується на місці непереданого прийому оригіналу і поповнює втрати лише частково [5, с. 6]. Я. І. Рецкер оперує термінами *локальна (місцева)* та *тотальна (загальна)* компенсація, які за його типологією є різновидами *сематичної (значеннєвої)* та *стилістичної (експресивної)* компенсації. У випадку семантичної компенсації відтворюється пропущений, непереданий у перекладі компонент задля повноти змісту. Цей вид компенсації застосовується з метою заповнення прогалин, які викликані так званою безеквівалентною лексикою. Це насамперед позначення реалій, що є характерними для країни мови оригіналу і далекі, а іноді навіть незрозумілі у мові перекладу та в умовах іншої дійсності [4, с. 64]. Якщо ці деталі не мають принципового значення, їх опущення не буде відчутною втратою для читача. Але найчастіше перекладачу доводиться шукати шляхи відтворення подібних елементів у перекладі саме за допомогою компенсації. Стилістична компенсація націлена на заміну одного експресивного засобу іншим [4, с. 66]. Такий тип компенсації нерідко застосовується перекладачами художньої літератури, де, звісно, особливо важливо зберегти стилістичні особливості оригіналу. Завдяки прийому компенсації у перекладача з'являється можливість досягнення стилістичної еквівалентності різномовних текстів, оскільки емоційна характеристика та стилістичний компонент значення слова стилістично забарвлює не тільки саме слово, але і висловлення у цілому, що належить до певного типу мовлення. Тому цей компонент може бути відтворений у перекладі іншого слова у межах висловлювання або навіть в одному з найближчих висловлювань, забезпечуючи необхідний ступінь стилістичної еквівалентності. І. С. Алєксєєва пропонує розрізняти *позиційну* (переклад фразеологізмів) та *різнорівневу (або якісну) компенсацію* (відтворення втраченого без прив'язки до конкретних слів) [1, с. 168].

У ході проведення заставно-порівняльного аналізу ми помітили, що елементи розмовної мови можуть відтворюватися у тексті перекладу за допомогою стилістичної як локальної, так і тотальної компенсації. Продемонструємо вірність вищенаведених положень на прикладах:

No, ***tie 'em*** *together first – they don't reach half high enough yet –* ***Oh, they'll do well enough****; don't be particular – Here, Bill! catch hold of this rope – Will the roof bear? – Mind that loose slate – Oh, it's coming down! Heads below!' (a loud crash)* **– *'Now,***

who did that**? – It was Bill, I fancy – Who's to go down the chimney? – **Nay, I shan't! YOU do it! – That I won't, then! [6, p. 20]

– Та ні, треба зв'язати їх спочатку, а то не дістануть! – **Дурниці, дістануть***! – Ану, Білле, держи мотузку! – А дах витримає? – Обережно, там хитається черепиця! – Ой, падає! Бережіть голови! (Чується гуркіт). –* ***А щоб вас! Хто це наробив?*** *– Хто ж, як не Білл! –* ***Тільки не я! Сам лізь! – І не збираюсь!*** [2, с. 149].

На даному прикладі ми маємо змогу прослідкувати за застосуванням стилістичної тотальної компенсації розмовної мови. Для того, щоб переклад був якнайбільш ближчим до оригіналу, перекладач додає у переклад притаманні мові перекладу розмовні елементи, при цьому досягаючи природності звучання перекладу для читачів. Наприклад, фраза "Oh, they'll do well enough" у перекладі набуває вигляду «*Дурниці, дістануть*!», а запитання "'Now, who did that?" у перекладі звучить «А щоб вас! Хто це наробив?». На перший погляд може здатися, що переклад нееквівалентний оригіналу, але, насправді, завдяки тотальній компенсації перекладач відтворив упущені раніше у перекладі такі розмовні елементи, як "tie'em", "nay", "sha'n't", "yer honour", "thank ye" і т.ін. Даний переклад дійсно не є еквівалентним на рівні слів, але він є еквівалентним на рівні мети комунікації, а, отже, він є адекватним, а використання прийому компенсації є доречним.

Також Я. І. Рецкер визначає такий тип як *суцільна компенсація*, який застосовується тоді, коли автор навмисне приводить абсурдний порядок слів для того, щоб підкреслити пародійність тексту. А отже, ми говоримо про суцільну компенсацію тоді, коли у перекладі взагалі не може бути словникових відповідників оригіналу. У цих випадках переклад здійснюється за допомогою аналогічних безглуздих абсурдних одиниць мови перекладу. Ті елементи мови оригіналу, що є безглуздими та незрозумілими, повинні залишитися такими ж і у перекладі. Як приклад реалізації суцільної компенсації лінгвісти приводять переклад "A Word on the Annuals" В. Теккерея та переклад Ромена Роллана «Кола Брюньон» [4, с. 66-67]. Для наочної ілюстрації типології перекладацької трансформації компенсації ми вирішили скласти загальну таблицю.

Таблиця

Автор	Типологія компенсації
М. В. Якименко	Компенсація аналогічним прийомом (повна компенсація)
	Компенсація іншими засобами (часткова компенсація)
Я. І. Рецкер	Семантична (значеннєва) компенсація: локальна (місцева), тотальна (загальна)
	Стилістична (експресивна) компенсація: локальна (місцева), тотальна (загальна)
	Суцільна компенсація
І. С. Алєксєєва	Позиційна компенсація
	Різнорівнева (якісна) компенсація

Під час проведення зіставно-порівняльного аналізу ми прийшли до висновку, що такий тип як *прагматична компенсація* має право на існування, хоча ніхто з лінгвістів не згадує подібний тип у своїх типологіях. Справа у тому, що даний пункт може бути визначений як компенсація з метою прагматичної адаптації тексту перекладу. Він має справу з елементами, які відсутні у мові перекладу, висловами, які потребують компенсації, при цьому має бути враховане розходження мов оригіналу і перекладу, специфічні для ареалу мови перекладу історичні, соціально-культурні та психологічні фактори, що найчастіше істотно впливають на сприйняття перекладу. Прагматична компенсація пов'язана з усілякими додаваннями, поясненнями, опущеннями і навіть повними замінами фрагментів тексту при перекладі. Враховуючи той факт, що даний тип компенсації має справу з необхідністю адаптації перекладу, ми не можемо говорити про якісь теоретичні положення використання такого типу компенсації, тому що у кожному окремому випадку застосування компенсації продиктоване необхідністю створення такого перекладу, який був би зрозумілим для його рецептора. Проілюструємо дане положення на прикладах.

'Oh, my poor little feet, I wonder who will put on your shoes and stockings for you now, dears? I'm sure I shan't be able! I shall be a great deal too far off to trouble myself about you: you must manage the best way you can; – but I must be kind to them,' thought Alice, 'or perhaps they won't walk the way I want to go! Let me see: I'll give them a new pair of boots ***every Christmas**.'* [6, p. 7]

Ніженьки мої милі! Хто ж тепер одягатиме вам панчішки, хто взуватиме туфлі? Я вже не зможу, не дістану! Дбайте про себе, як знаєте. Але треба їх пожаліти, – схаменулась Аліса, – а то вони не схочуть іти туди, куди мені заманеться. Що ж робити?... Ага, я буду дарувати їм нову пару черевиків на кожен ***Новий рік!*** [2, с. 130-131]

Власне кажучи, заміна Різдва Новим Роком продиктована бажанням перекладача максимально приблизити переклад до сприймання його українським читачем. У даному випадку ми спостерігаємо локальну компенсацію у плані прагматичної адаптації тексту перекладу. Наведемо ще декілька прикладів для ілюстрації даного положення і доведення права на існування такого типу компенсації:

`Well, I hardly know--No more, thank ye; I'm better now--but I'm a deal too flustered to tell you--all I know is, something comes at me like ***a Jack-in-the-box****, and up I goes like a sky-rocket!'* [6, p. 20]

– Я і сам не знаю... Ні-ні, досить, дякую, мені вже краще... Тільки голова гуде... Та й не втямив я нічого – щось налетіло на мене, ***як ураган****, і я вилетів звідти, мов ракета!* [2, с. 150]

На цьому прикладі ми маємо змогу спостерігати локальну прагматично-семантичну компенсацію, оскільки наші читачі, а тим паче діти, не знайомі з такою специфічною реалією як Jack-in-the-box (іграшка, що прикріплена пружиною, і яка вискакує з коробки, коли кришка відчиняється; суть у тому, що це трапляється дуже несподівано і повинно налякати людину, яка відкрила скриньку), тому перекладач адаптує переклад під українського читача, тим паче, що у нашій мові існує саме порівняння з ураганом.

Як ми помітили під час проведення дослідження, використання семантично-прагматичної локальної компенсації також є доцільним при перекладі мір довжини, оскільки одиниці вимірювання істотно відрізняються у різних країнах, тому застосування такого типу компенсації полягає у перерахуванні в одиниці виміру, що є загальновживаними у мові перекладу і цілком зрозумілі читачу.

Висновки. Отже, виходячи з результатів зіставно-порівняльного аналізу, ми приходимо до висновку, що засіб компенсації застосовується тоді, коли деякі елементи мови оригіналу з тієї чи іншої причини не мають еквівалентів у мові перекладу і не можуть бути перекладені її засобами. Для того, щоб компенсувати семантичні та стилістичні втрати, які викликані тим, що якась частина речення не може бути перекладеною або не-

повністю перекладеною, перекладач передає ту саму інформацію іншим засобом за допомогою семантичної, стилістичної, прагматичної або суцільної компенсації. Ми можемо з впевненістю стверджувати, що засіб компенсації є ілюстрацією того положення, що існують деталі, які неможливо перекласти, але не існує текстів, які перекласти неможливо. У ході дослідження ми виявили, що для досягнення найвищого рівня еквівалентності при перекладі виникає необхідність враховувати не тільки лексичні, граматичні та синтаксичні особливості вихідного тексту, але також і особливості індивідуальної художньої манери письменника та особливості культури адресата інформації.

Література:

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение: [учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. Заведений] / И. С. Алексеева – М.: «Академия», 2004. – 352 с.
2. Керролл Л. Аліса у країні чудес / Л. Керролл; пер. з англ. Бушиної. – К.: Веселка, 1976. – 143 с.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – 2-е изд., испр. – М.: Р.Валент, 2011. – 408 с.
4. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М.: Р.Валент, 2007. – 244 с.
5. Якименко Н. В. Игра слов в английском языке / Н. В. Якименко – К.: Дніпро, 1984. – 48 с.
6. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland. / Lewis Carroll – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1954. – 68 p.

Гордиенко Н. Н., Михайленко А. В. Типология компенсации как виду переводческих трансформаций

Аннотация. Статья посвящена анализу типологий такой лексико-грамматической переводческой трансформации как компенсация, благодаря которой появляется возможность наиболее равноценной передачи содержания оригинала. В статье для наглядной иллюстрации приводится сводная таблица существующих типов данного приема. С помощью сравнительного анализа текстов оригинала и перевода проиллюстрировано использование компенсации на примере перевода на украинский язык романа Льюиса Кэрролла «Алиса в стране чудес».

Ключевые слова: компенсация, эквивалентность перевода, адекватный перевод, прагматическая адаптация перевода.

Hordiienko N., Mykhailenko A. Classification of compensation as a means of translation transformations

Summary. The article is devoted to the analysis of classifications of such translation transformation as compensation, thanks to which adequate translation can be achieved. An attempt to systematize existing classifications of compensation has been made, the results being represented in the summary table. The usage of compensation is illustrated with examples of the translation of Lewis Carroll's novel "Alice in Wonderland" into the Ukrainian language.

Key words: compensation, equivalence of translation, adequate translation, pragmatic adaptation in translation.